

Õpetajate täienduskoostutuskursuse „Sooteadlikkus koolis – mis ja milleks?“ kokkuvõte

1. Koolituse tutvustus

Koolituse **eesmärk** on tutvustada soo rolli hariduses ja sooteadlikkuse mõju koolis, sh kuidas ära tunda soostereotüüpsed lähenemist enda, oma kolleegide kui õpilaste käitumises ja stereotüüpidevaba õpetamise lõimimist õpetamisprotsessi. Teema põhialuste selgitamisel keskendutakse koolikeskkonnale – vaadeldakse kas, miks ja kuidas mängib sugu koolis rolli, mida on näidanud erinevad hariduse ja soolise võrdõiguslikkuse alased uuringud ning kas, miks ja kuidas saab koolis sooteadlikult toimida. Põgusalt tutvustatakse stereotüüpide tekkimise mehhanismide ja arutatakse selle üle, kas ja kuidas haridusasutused stereotüüpe loovad ning edasi kannavad, millised on selle protsessi mõjud õppijale ning milline on õpetajate roll stereotüüpide edasikandja ja murdjana. Arutletakse ka, kas ja kuidas tuleb soospekt mängu kooli õppekavas ja variõppekavas. Puudutatakse õpetajate rolli, võimalusi ja valmisolekut sootundlikuks lähenemiseks ning tutvustatakse erinevaid soo lõimimise kasutamisevõimalusi koolis.

Koolituse **tulemusena** osaleja:

- ✓ oskab toetada poiste ja tüdrukute võimete avaldumist;
- ✓ märkab nii enda kui ka teiste käitumises soostereotüüpide esinemist;
- ✓ teab, kuidas oma igapäevatoos stereotüüpide taastootmist vähendada.

Sihtrühm: koolitus on suunatud kõigile teemast huvitatud üldhariduskoolide õpetajatele, samuti karjäärinõustajatele, psühholoogidele, õppenõustajatele.

Koolitajad: koolituse viisid ellu üle kümne aasta soovaldkonna eksperdina töötanud Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika programmi analüütik Helen Biin ja haridusvaldkonna ekspert ja analüütik Eve Mägi.

Koolituse maht ja toimumiskoht: koolitus oli 2-päevane, koolituspäevadeks olid 22. aprill ja 27. mai 2015. Eeldati osalemist mõlemal koolituspäeval, samuti valmisolekut individuaalseks tööks. Koolitus toimus Tartus, Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudis.

2. Koolituse ajakava

I päev:

10.00-11.30	Põhimõisted ja –kontseptsioonid ning nende omavahelised seosed
11.30-11.45	Kohvi- ja sirutuspaus
11.45-12.45	Miks on oluline sooteemale tähelepanu pöörata?
12.45-13.45	Lõunapaus
13.45-15.15	Kuidas tekivad soostereotüübid? Kool ja õpetaja soostereotüüpide kandja ja vältijana
15.15-15.30	Kohvi- ja sirutuspaus
15.30-16.00	Sooteadliku õpetaja ettevalmistus ja tugi
16.00-16.30	Arutelu ja päeva kokkuvõte

II päev:

10.00-11.30	Praktilised harjutused ja kogemuste jagamine
-------------	--

11.30-11.45	Tee- ja sirutuspaus
11.45-12.45	Kriitiline pilk õppematerjalidele
12.45-13.30	Lõunapaus
13.30-14.40	Soostereotüübid ja stereotüüpsetele hoiakutele vastamine
14.40-14.55	Kohvi- ja sirutuspaus
14.55-15.45	Sooteadlikud ja stereotüüpe vältivad töömeetodid

3. Koolituse sisu

Koolitus algab **soojendusharjutustega**, mis aitavad õpetajatel paremini teemasse sisse elada ning panevad osalejad sootemadele aktiivsemalt kaasa mõtlema. Ühe soojendusharjutusena palutakse osalejatel näidata pildi või joonise kaudu, kuidas seostuvad nende jaoks sooidentiteet, sooline eneseväljendus ja sugu, jagada seda pilti rühmas ning kujundada rühmapilt, mis näitaks ära rühmalikmete seosed nimetatud mõistete vahel. Seejärel tuleb arutleda, kui lihtne või raske oli ühtset rühmapilti kokku panna ja miks. Arutelu juures on oluline, et tuleksid välja erinevused bioloogilise ja sotsiaalse soo ning soolise eneseväljenduse ja seksuaalse orientatsiooni ning soolise identiteedi vahel.

Teise soojendusharjutusena palutakse vahetada rühmapilte ning arutleda, missugused seosed kolleegide rühma pildil on selged, missugust varjatud sõnumit pildist võib tajuda ning missuguseid naiselikke või mehelikke positsioone võib pildile omistada? Arutleda, kas kolleegide rühma arusaama mõistete seosest oli keeruline või kerge selgitada, kuidas võiks enda ja kolleegide rühma joonisel kujutatud seosed mõjutada kooliargipäeva praktikaid?

3.1. Põhimõisted ja –kontseptsioonid ning nende omavahelised seosed

Selgitatakse valdkonna **põhimõisteid** nagu bioloogiline sugu (*sex*), sotsiaalne sugu (*gender*), juriidiline sugu (*legal gender*), seksuaalsus, seksuaalne orientatsioon (*sexuality, sexual orientation*), sooline identiteet (*gender identity*), sooline identiteet (*gender identity*), sooline eneseväljendus (*gender expression*), soorollid (*gender roles*), soostereotüübid (*gender stereotypes*). Näidetena tuuakse popkultuurist Conchita Wurst/Thomas Neuwirth, kellel on väga erinevad viited bioloogilisele soole, sotsiaalsele soole, seksuaalsusele, soolisele identiteedile ja eneseväljendusele ning kuidas igapäevasuhtluses lähtume isiku soolisest eneseväljendusest, vihjetest bioloogilisele soole ning ühiskonnas levinud stereotüüpidest ja normidest. Näitena võib tuua ka sootu lapse Storm Stockeri ning kasutada mõttematust, kus väljakujunenud peremudelid panevad meid eeldama nagu lapsel saaks alati olla ainult üks ema ja isa.

Pärast terminite ja mõistete paljususe lahtiseletamist selgitab lektor lahti ka **soojendusharjutuste eesmärgi** tajuda erinevate nägemuste ja tõlgenduste paljusust sootema kohta, suunata mõtlema, kuidas meie endi hinnangud mõjutavad (sooteadlikku) praktikat koolis ja kuidas mitmekesisuses toimida ning luua ühiste terminite ruum, sh eristada bioloogiline ja sotsiaalne sugu.

3.2. Miks on oluline sootemale tähelepanu pöörata?

Räägitakse **sootema olulisusest** ning sellest, miks tuleb sellele tähelepanu pöörata. Tuuakse välja uuringute tulemused ja statistika meeste ja naiste erinevuste kohta elutee jooksul:

- ✓ tüdrukute ja poiste kasvatamisel peetakse tähtsaks erinevate soorollidest tulenevate oskuste omandamist;
- ✓ poiste ja tüdrukute erinev õppeedukus;
- ✓ soolised erinevused õpingute katkestamises (sh. võrdlus teiste riikidega);
- ✓ sooliselt nii horisontaalselt kui vertikaalselt segregeeritud haridusvalikud;
- ✓ erinevused meeste ja naiste ajakasutuses (sh võrdlus teiste riikidega);

- ✓ naiste ja meeste ebavõrdsus tööturul (palgalõhe ja selle põhjused, vertikaalne ja horisontaalne segregatsioon tööturul ja hariduses, soorollide mõju haridus- ja karjäärivalikute tegemisel, tööturu ebavõrdsuse põhjused);
- ✓ sooline diskrimineerimine (sh eelistustel põhinev ja statistiline diskrimineerimine);
- ✓ palgaerinevused meeste ja naiste haridustasemetel lõikes
- ✓ meeste lühem eluiga ja vähem tervena elatud aastaid
- ✓ vanemaealiste sooline jaotus ühiskonnas
- ✓ vanemaealiste naiste suurem vaesusrisk

Tutvustatakse ka lühidalt **PISA soouuringut (2015)** ning räägitakse **võimalustest sooteadlikkuse arendamiseks õpetajate hulgas**: sooteema tähenduslikku konteksti panemine (sh näidete kaudu); horisontaalne lähenemine, sooteema sidumine teiste teemadega; stereotüüpide taastootmine ja nendest välja tulemine õppetöös.

3.3. Kuidas tekivad soostereotüübid?

Sissejuhatavalt räägitakse **soostereotüüpide kujunemisest** esimestel eluaastatel, sooliste eelistuste ja käitumismustrite kujunemisest sotsiaalsete mõjutajate (perekond, lasteaed, kool, kaaslased, meedia) tagajärjel, sotsiaalselt heaks kiidetud naiselikkuse ja mehelikkuse ning selle mõju (ka koolikeskkonnas). Edasi siirduakse konkreetsemalt õpetajate oskusteni sooteadlikult õpilase käitumist tõlgendada ja tulemuslikult õppeprotsessi suunata. Räägitakse, kuidas madalad ootused poistele ja poiste koolifrustratsioon tekitab soodsa pinnase poistele koolist väljalangemiseks ning kuidas alluv käitumisviis vastav sotsiaalsetele ootustele, kuid ei sea esiplaanile õpilase huvisid ega arenda oskust vajadusel enda eest jõuliselt seista.

Praktilise harjutusena palutakse osalejatel reastada allolevad reaalselt aset leidnud juhtumid soostereotüüpide tugevuse astme alusel ning kommenteerida tekkinud pingerida, põhjendades oma valikuid ja juhtumites esinenud soostereotüüpe.

„Elekter“ - Minu sõber õpib Tartu ülikoolis arvutitehnikat. Meesõppejõud selgitas "Elektriahelate" loengus ainult noormeestest koosnevale auditooriumile, kuidas töötab elektromotoorjõud patareides - miks tekib ja säilib kinnises vooluringis elektrivool. Kuna suurus on mõõdetud töö ühikutes (džaul), esitas õppejõud võrdluse: „Patarei on perekonnas nagu mees, kes teeb tööd ja toidab sellega nii end kui ka oma pereliikmeid.“

„Esimene klass“ - Minu esimese koolinädala praktika. Üks häbelikum noormees sattus oma mängukaaslastest eraldi klassi ja tunneb ennast üksi olles aeg-ajalt halvasti, mis väljendub kerge paanikahoona - vaikne nutmine, nuuksumine ja tagasihoidmisest näost punaseks minek. On näha, et laps proovib mitte nutta, aga ei saa sinna midagi parata. Õpetaja kommentaar: "Sa oled juba suur koolis käiv mees, nüüd ei ole aega enam nutta!"

„Värvid“ - 3. klassis on kõigil õpilastel kaustad, kuhu nende tööd kogutakse. Poistel on sinised kaustad ning tüdrukutel kollased. Samuti on tüdrukute ja poiste kaustad teineteisest eraldi tõstetud, nii et kollased on ühel pool ja sinised teiselpool.

„Kiusamine“ - Minu klassiõde nägi välja nagu poiss ja teda kiusati. Tema ainukene pääsetee oli see, et ta oli väga hea sportlane ja spordivõistlustel heade tulemustega. Õpetajad moodustasid tema ümber ringkaitse. Õpetajad põhimõtteliselt füüsilise müürina eraldasid selle õpilase, lubades tal olla koduõppel ja piirates niiviisi suurel määral kokkupuudet teiste õpilastega.

„Küttepuud“ - Ühe maal asuva mõisakooli hoone koolimaja oli puuküttega. Külmal ajal oli põhikooli osa õpilaste õppetöö-kõrvaseks kohustuseks koolipäeva lõpul küttepuude vedamine koolimajja, et koolihoidja saaks varahommikul ahjud küdema panna. Puuveopäevad olid klasside vahel ära jaotatud. Kuigi meie klassis õppis kolm poissi ja kaheksa tüdrukut, pani klassijuhataja selle töö ainult

poiste õlule ning tüdrukuid sellesse ei pühendatud. Et koolil oli umbes 15 ahju, oli see kolmele poisile üsna tõsine töö, mida tegemata koolist koju ei lubatud.

„Rahvastepall“ - Alklassides tegid poisid ja tüdrukud kehalise kasvatuses tunnis koos sporti. Sagedasti mängisime tundides koos rahvastepalli koos ja segavõistkondades. Ainult et kapteniteks pandi õpetaja poolt alati poisid, kuigi tihti viskasin mina tüdrukuna nad mängust välja enne, kui nad mulle pihta said. Mäletan, et protesteerisin pidevalt, et miks poisid kapteniks saavad, kui mina neist paremini mängin, aga vastuseks sain, et kui sina kapten oled, siis tulevad sinu võistkonda ainult tüdrukud.

3.4. Kool ja õpetaja soostereotüüpide kandja ja vältijana

Räägitakse **kooli ja õpetaja olulisusest väärtuste kujundamisel**. Käsitletavad teemad hõlmavad õpetaja rolli toe pakkujana koolikeskkonnas, sest õpilane ei pruugi vanuse või klassis omatava staatuse tõttu ise hakkama saada ja õpetaja kui eeskuju olulisust põhiväärtuste aktsepteerimise mõjutamisel. Selgitatakse õpilaste ootusi koolikeskkonnale, et see vastaks internetist või meediast saadud pildile, vastasel juhul võib see tekitada frustratsiooni. Räägitakse, kui oluline on, et õpetaja juhiks protsessi teadlikult, mõistaks, et eesmärk on selle protsessiga saavutada õpilastes võrdsemad hoiakud läbi õpiteemadesse võrdõigusliku vaatenurga sissetoomise ning teadvustaks näiliselt objektiivsetel põhjustel tehtud eristusi, nt tööõpetus poistele ja tüdrukutele sootunnuse ja mitte huvi väljendamise alusel, ja mida need endaga kaasa toovad.

Räägitakse **õpetaja rollist teadliku soostereotüüpide muutjana**. Täpsemalt sellest, kuidas õpetajal on oma eeskuju ja käitumisega õppeprotsessi ja –sisu suunajana võtmeroll, kuidas õppe sisu ja materjalid peaks kõnetama nii poisse kui tüdrukuid ega tohiks levitada stereotüüpe, kuidas tõhusaim on kogu kooli hõlmav sooteadlik lähenemine ning et kõigil õpilastel peaks olema võimalus oma võimeid realiseerida, ilma et „vale sugu“ seda takistaks.

Käsitletakse **kooli võimalusi hoiakuid kujundada**. Räägitakse koolist, kui olulisest kohast väärtuskasvatases ning õpetaja võimalustest soostereotüüpide murendamises ja seega ka noorte arvamus mõjutamisel ning arutletakse, kas PGS-is viidatud soolise võrdõiguslikkus kui koolielu korraldamise üks põhimõtte ka rakendub. Tuuakse välja Praxise (2015)¹ uuringu tulemused, kus õpetajatel on teema vastu küll huvi, kuid puudu on teadlikkusest nii teema laiemast sotsiaalsest tähtsusest kui ka õppeprotsessis soostereotüüpse lähenemise vähendamise võimalustest. Tutvustatakse ka soolise võrdõiguslikkuse teema kajastamist riiklikus õppekavas (§ 2 ja § 6/7) ning kaasaegset õpikäsitlust, mille keskmes on nii tüdruk kui poiss, kuid mille rakendamine eeldab üldpedagoogiliste oskuste olemasolu, samas kui uuringud (TALIS 2013, õpetajate täiendusõppe vajaduse uuring) näitavad, et õpetajate huvi pigem ainekeskne.

3.5. Sooteadliku õpetaja ettevalmistus ja tugi

Päeva lõpuks tutvustatakse **näiteülesandeid**. Esimene näiteülesanne on sooprillidest, mida saab rakendada keskmises ja vanemas kooliastmes, kohandatult ka nooremas kooliastmes. Ülesande eesmärk on tajuda erinevaid nägemusi ja tõlgenduste paljusust sooteema kohta ning annab õpetajale võimaluse suunata võrdlust ja analüüsi, kuidas mitmekesisus toimib. Ülesanne toimub debati või arutelu vormis ning eelnevalt läbi töötatud materjal on kasuks, kuid ei ole eeltingimuseks. Ülesande käigus tuleb õpilastele tutvustada soolise identiteedi ja eneseväljenduse arengu mõjutajaid: bioloogilised tegurid (kromosoomid, hormoonid); sotsialiseerumine ja interpersonaalsed suhted; kultuuritaust (mida peetakse ühiskonnas feminiinseks või maskuliinseks). Seejärel tuleks õpetajal uurida, mis argumente õpilased erinevate lähenemiste/teooriate kohta toovad, mis on antud lähenemise tuum, mida õpilased suudavad seletada ja mida ei suuda selgitada ning kuidas rolliootused ühiskonnas (erinevate lähenemiste taustal) mõjutavad inimeste käitumist ja positsiooni nt sotsiaalses situatsioonis, organisatsioonis või poliitikas?

¹ Vt. <http://www.praxis.ee/tood/sool6ime-hariduses/yltdtutvustus/>

Teise näiteülesandena tuuakse välja sooliste stereotüüpide näiteülesanne, kus õpilastel palutakse pildistada soolisi stereotüüpe kandvat olukorda või eset (nt koolis) või tuua välja foto- ja tekstimaterjali meediast.

3.6. Arutelu ja I päeva kokkuvõte

Osalejaid innustatakse päeva jooksul õpitu üle arutlema ning andma tagasisidet, millistest teemadest tahetakse rohkem kuulda.

3.7. Praktilised harjutused ja kogemuste jagamine

2. päeva alustuseks tutvustatakse veel ühte näidet **praktilistest ülesannetest**, mida õpetajad saaksid õpilaste peal kasutada. Üheks ülesandeks on muinasjutu ümberjutustamine, kus õpilastel palutakse esmalt mõni tuntud muinasjutt jutustada ümber nii, et tegelaste sood on vahetatud ning seejärel arutleda, kas midagi muutus (nt on jutt muutus naljakaks, ei kõla õigesti vms), miks see nii on, mida oleme harjunud poiste ja tüdrukute kohta kuulma ja kas tegelikult ei võiks asjad käia teisiti (nt kas poiss võib haigele vanaemale kooki viia). Õpilastel tuleks tuvastada need kohad, kus nad näevad soostereotüüpe ning õpetaja võiks teksti lindistada ja kasutada seda etteütlusena ainete lõimimise eesmärgil.

Teema alustuseks antakse **üldine taust sotsiaalainete õppekavas sooteemat käsitlevatest punktidest**. Täpsemalt käsitletakse Põhikooli riikliku õppekava paragrahvidest 1.3. (Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming), 1.4. (Üldpädevuste kujundamise võimalusi), Inimeseõpetuse õpitulemused ja õppesisu II kooliastmes 2.1.6.2. (Suhtlemine. Suhted teistega), Inimeseõpetuse õpitulemused ja õppesisu III kooliastmes 2.1.8.1. (Inimene. Inimese mina ja murdeea muutused) ja 2.1.8.2. (Tervis. Suhted ja seksuaalsus), Ühiskonnaõpetus, 6. klassi lõpetaja (punkt 7), Ühiskonnaõpetuse õpitulemused ja õppesisu II kooliastmes 2.3.6.1. (Sotsiaalsed suhted. Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; sallivus), Ühiskonnaõpetuse õpitulemused ja õppesisu III kooliastmes 2.3.8.1. (Ühiskond ja sotsiaalsed suhted. Ühiskonna sotsiaalne struktuur) ja 2.3.8.4. (Majandus) ning Gümnaasiumi riikliku õppekava paragrahve 1.3. (Ainevaldkonna kirjeldus) ja 1.4. (Üldpädevuste kujundamise võimalusi). Räägitakse, milline on **sooteadlik ja sooliselt tasakaalus ning sooliselt kallutatud õppekava**.

Seejärel jätkatakse **näiteülesannetega**. Esimese näiteülesandena ("Võimatuna näiv unistus") näidatakse videod „The Impossible Dream“ (<https://www.youtube.com/watch?v=t2JBPBIFR2Y#t=283>), mis näitab ja suurendab teadlikkust inimeste erinevatest rollidest, vastutusest ja ootustest. Video toob esile rollide paljususe ja illustreerib selgelt ka ebavõrdsust. Pärast video vaatamist palutakse õpetajatel määratleda naiste ja meeste rollide mitmekesisus, rollist tulenev vastutus ja rollide võrdväärus koos valikuvõimalustega (pärast video vaatamist); leida oma argumentidele toetust kasutades statistikat, uuringute tulemusi, isiklikke näiteid, sh koolist, sõpruskonnast, kodust; arutleda missugused rollid on meestel ja naistel ühiskonnas ning kuivõrd mitmekesised need on, missuguse vastutuse toovad kaasa erinevad rollid ja miks, missugust kompensatsiooni ja tunnustust erinevate rollide eest oodatakse ning milles see väljendub, missugune on koduste tööde iseloom, ulatus ja raskusaste, mida kodused toimetused naistele ja meestele pakuvad, kas ja kuidas jaotada kodutöid naiste/meeste või poiste/tüdrukute vahel, missuguseid kodutöid õpetajad ise teevad, missuguseid rolle õpetajad iseendal ühiskonnas näed ning kuivõrd need seotud sooga?

Teise näiteülesandena („Sugu ajaloolises kontekstis“) palutakse osalejatel määratleda naiste ja meeste roll seoses järgmiste ajalooliste mõistetega (III kooliaste): maadevastused, reformatsioon, humanism, absolutism, sotsialism, demokraatia (võis teha valiku mõistetest); leida oma argumentidele toetust kasutades ajaloolisi materjale, illustratsioone, interneti materjali (alternatiivina kirjutada lugu enda tegemistest, rollist, sündmustest valitud mõistega seonduvalt, järgides võimalikult täpselt ajastule omast vaimu ja suhtumist) ning arutleda kuidas on rollid ajalooliselt muutunud, kas kõikide ajastute puhul on naise ja mehe rolli ühtviisi selge ja lihtne

määratleda ning miks, kus nähakse soostereotüüpe ning millest need tulenevad, missuguseid lahendusi nad pakuvad ajastul soostereotüüpide vähendamiseks. Ülesannet soovitatakse kasutada ajaloo, kirjanduse, inimeseõpetuse, kunsti vms tundide lõimingu projektitööna.

Kolmandas näiteülesandes („Tähtsad täpid“) palutakse osalejatel märkida x- (olulisus) ja y-telje (vanus) graafikule 5-6 kõige olulisemat kogemust-sündmust-hetke, mis on elu mõjutanud. Seejärel palutakse õpetajatel panna ennast vastassoole rolli ja end sellesse rolli asetatuna märkida graafikule teise värviga samuti 5-6 kõige olulisemat kogemust-sündmust-hetke, mis on elu mõjutanud. Järgnevalt tuleks arutleda, mis sündmused ja kogemused esile kerkisid ja miks, kuivõrd sarnased on need klassi õpilaste lõikes (mina-rollis), kui sarnased-erinevad on nad huvide, soo vms tunnuse alusel ja miks see nii on, kuivõrd erinevad on kujutlusrollide sündmused võrreldes mina-rolliga, kas kujutlusrollidesse asetatuna sarnanes pilt vastava soo mina-rollis esitatud tulemustele või mitte ja miks ning kus nähakse soostereotüüpe? Tulemusi soovitatakse kasutada matemaatikas keskmiste, protsendi, standardhälbe jms arvutamiseks (ainete lõiming).

Neljandas näiteülesandes „Teemapäev“ soovitatakse planeerida ja korraldada teemapäev avaliku sündmusena (nt seotud mõne tähtpäeva tähistamisega või omaette sündmus). Sündmus võib olla kooli sisene, teatud kooliastme keskne või täiesti avalik. Sündmus võib sisaldada palju väiksemaid ülesandeid, kuid selle võib üles ehitada ka ühtse projektina. Teemapäeva nimetus on oluline – see peab olema põnev ja tugeva sõnumiga. Õpilastest tuleb moodustada (näiteks huvide põhjal) 3-5 temaatilist õpilaste rühma (nt sooline vägivald, binaarsest soojaotusest edasi, väljakutse domineerivale maskuliinsusele, kas võib olla, et tüdrukuid huvitavad reaalsed? vms) ning valida juhivõimete ja algatusvõimega õpilastest juhtkomitee. Ürituse/teemapäeva jaoks kujundavad õpilased spetsiaalse selge sõnumiga logo, mida saab kasutada nii enne kui pärast üritust ning teisi erinevaid materjale (nt postrid, kollaažid, fotonäitus, flaierid, teabelehed). Kasutada võiks sotsiaalmeediat, kooli ajalehte või raadiot. Nii õpetaja-juhendaja kui ka juhtkomitee liikmed peavad ettevalmistust pidevalt toetama ja jälgima, sh kooskõlastama kõik tegevused ja materjalid. Iga rühm sisustab teemapäeval oma boksi, mille seintel oleks infot, videositlusi ning vähemalt üks interaktiivne tegevus. Hindamine võib toimuda jooksvate ülesannete kohta või projekti lõpus. Soovitav on planeerida sündmus tööplaani kohe aasta alguses.

Viiendas näiteülesandes „Utopiline temamaa“ kirjutatakse kaasaegne situatsioonikomöödia, jutustus, näitemäng või muu kirjandusvormis lugu pealkirjaga „Temamaa“. Tegevus toimub Temamaal, mis koosneb ainult vastassoost (vastavalt autori soole – meestest või naistest) inimestest, kes toimivad koos eduka ühiskonnana, vajamata teist sugu järglaste saamiseks. Kolm naist (meest) avastavad selle maa ja mehed (naised), kes seal elavad. Inspiratsiooniks kirjutamisel tuleks kirjeldada kolme naist (meest), kes Temamaale satuvad, sh missugused on nende isiksuseomadused, kirjeldada mida küllastajad loodavad sealt leida, nende ootusi Temamaa suhtes, nende eeldusi seoses seal elavate meestega (naistega) ning kirjeldada mida küllastajad tegelikult eest leiavad, millised inimesed seal elavad, millega nad tegelevad ning kui sarnased või erinevad nad on. Seejärel tuleks arutleda, millised on küllastajatest naiste (meeste) reaktsioonid, kui nad esimest korda näevad Temamaa mehi (naisi) tantsimas, küpsetamas, kohut pidamas, ühiskonda korraldamas; mida küllastajad ütlevad või teevad; Mis on Temamaa meeste (naiste) reaktsioon sellele; kuidas Temamaa mehed (naised) küllastajatele reageerivad; kuivõrd peegeldub nende reaktsioonides heteroseksuaalne eeldus või hirm; kuidas Temamaal laste eest hoolitsetakse; kes laste eest hoolitseb ja kuidas talle seda kompenseeritakse; kuidas on Temamaal tagatud ühiskonna liikmete vajadused; mis veel tundub intrigeeriv või oluline?

Kuuendas näiteülesandes „Visuaalsed stereotüübid“ tuleb õpilastele jagada pildid (võib ka ise joonistada) meestest ja naistest, mis kujutavad neid nii soostereotüüpseid tegevusi sooritamas (nt naine mehele toitu serveerimas, mees autot juhtimas ning naine istub kõrval) kui ka soostereotüüpe vältivates tegevustes (nt naispiloot, mees kodutöid sooritamas, poisid ja tüdrukud koos mängimas). Õpilastel tuleks kirjutada pildile allkiri ja/või pildi kohta paar kommentaari. Seejärel tuleks selgitada

vajadusel soorolli mõistet ja arutleda, kas pilt rõhutab traditsioonilisi soorolle või on kujutatud mehi ja naisi erinevates rollides, kuivõrd visuaalne maailm meid mõjutab ning kas ja kuidas aitavad pildid meestest ja naistest nende staatust ühiskonnas parandada?

Seitsmenda näiteülesande „Loo ümberkirjutamine“ eesmärgiks on ära tunda ja avastada iseenda ja oma õpilaste soostereotüüpe. Selleks tuleb lugeda ette katkend raamatust, ajalehe artiklist, blogist vms ning paluda õpilastel arvata, kas loo autor on naine või mees. Jätkutegevusena võib lugu õpilastel teise soo vaatenurgast paluda ümber kirjutada. Seejärel tuleks arutleda mis viis antud kirjatükki kuulates autori soo pakkumiseni, kuivõrd erinesid kuulajate arvamused, mida see arvamus meie kohta ütleb (nt tuvastame enda soostereotüüpe) ning kas kirjatüki järgi on võimalik sugu tuvastada?

Edasi palutakse õpetajatel **jagada rühmades** enda poolt läbiviidud (sooteemalist) aktiivtöö harjutust.

3.8. Kriitiline pilk õppematerjalidele

Selgitatakse, **miks on oluline õppematerjale soospektist analüüsida** (õppematerjalid on olulised sotsialiseerimise vahendid, sotsiaalse muutuse „aknaks“, mõjutab haridus- ja karjäärivalikuid, taastoodavad soolisi stereotüüpe, mõtlematult koostatuna võivad osutada edu takistuseks, stereotüübioht).

Räägitakse erinevatest lähenemistest **õppematerjalide soospektist uurimisel** (soostereotüüpide paljastamine ja soolistatud representatsioonide uurimine) ning anti ülevaade üldistest tendentsidest soolisest kallutatusest õppematerjalides, sh uuringust „Soorollid õppekirjanduses“ (2002). Lisaks tutvustati L. Kongoti uuringu (2014) „Soorollide konstrueerimine eesti uuemas lastekirjanduses“ ning L. Piitsa (2015) uuringu „Sagedamate inimest tähistavate sõnade kollokatsioonid eesti keeles“ tulemusi ning toodi ja analüüsiti koos osalejatega soostereotüüpseid näiteid kasutusel olevast õppekirjandusest (fotod ja tekstiülesanded).

KÜSIMUSI ÕPPEMATERJALIDE SOOLISE ANALÜÜSI TEOSTAMISEKS

Allikas: Kalmus, V., Mikk, J. ja Richards, J. (2000) *Juhised kooliõpikute kvalitatiivseks analüüsiks soorollide kujutamise seisukohast*

KÜSIMUSED VERBAALSE TEKSTI JA ILLUSTRATSIOONIDE KIRJELDAMISEKS	KÜSIMUSED ILLUSTRATSIOONIDE, FOTODE JMT ANALÜÜSIMISEKS	ÜLDISED KÜSIMUSED TÕLGENDAMISEKS JA SELETAMISEKS
Kas mehi/naisi (poisse/tüdrukuid) kujutatakse aktiivsete või passiivsetena?	Kuidas paiknevad mehed/naised pildil?	Kas õpiku autor, toimetaja ja illustreerija on mees või naine?
Kas mehi/naisi kujutatakse oma tegevustes ja elus edukate või ebaedukadena?	Milline on pildil kujutatud meeste ja naiste omavaheline suhe ning suhe vaatajaga?	Missuguses tekstuaalses kontekstis (teema, ajaline ja ruumiline kontekst) kirjutatakse ja kuidas see on tõenäoliselt mõjutanud tekstilisi valikuid?
Kuidas tekst/illustratsioon meeste ja naiste tegevusi väärtustab, millise hinnangu neile annab?	Milline on erinevates rollides mees- ja naistegelaste modaalsus ehk tõlevastavuse aste (NB! Vaadelda kogu õpiku kontekstis)?	Kas oleks olnud võimalik kasutada teistsuguseid näiteid, keelendeid jne sama info edastamiseks ja kas sel oleks olnud teistsugune tähendus soorollide kujutamise seisukohast?
Millised huvi-, tegevus- ja ametialad on omistatud meestele/naistele?	Kes on silmapaistvam?	Keda on autor lugejana silmas pidanud? Kas esineb ühest soost lugejate tekstilist välistamist?
Missugused asjad omistatakse meestele/naistele?		Mida autor vaikimisi eeldab, mida peab enesestmõistetavaks?
Missugused emotsioonid ja iseloomuomadused omistatakse meestele/naistele?		Millistest tegevustest vaikitakse?
Keda esitatakse eeskuju, rollimudeli, positiivse kangelasena?		Kas tekstis või teksti ja illustratsioonide vahel esineb vasturääkivusi soorollide kujutamise seisukohast?
Kas mehi/naisi esitatakse lapsevanema rollis sarnaste või erinevatena?		Kas esineb stereotüüpsete soorollide murdmist?
Kas mehe/naise isiksust või identiteeti määratletakse kellegi teise kaudu (nt kellegi naine, kellegi poeg jne)?		Millised sugudevahelised võimusuhted on õpikuteksti tõenäoliselt kujundanud?
Kas kasutatakse mees- või naissoole viitavaid ning vastassoost isikuid väljajätavaid keelendeid (esimees, naiivitar jne)?		Kas materjal aitab kaasa Eestis praegu kehtivate sugudevaheliste võimuhete taastootmisele või muutmisele?
Keda nimetatakse enne, kas meest või naist?		
Kes alustab dialoogi, räägib rohkem, on võimupositsioonil, rikkalikuma sõnavaraga ja teadlikum kujutatud vestlustes?		

3.9. Soostereotüübid ja stereotüüpsetele hoiakutele vastamine

Õpetajatel palutakse vastata alljärgnevale küsimustikule „Kas ja kuidas ma õpetajana toetan soolist võrdõiguslikkust?“

Kas ja kuidas toetan õpetajana soolist võrdõiguslikkust?

Järgnevad küsimused on eneseanalüüsiks ja aitavad läbi mõelda, kuidas luua klassis võrdõiguslikku õppekeskkonda. Tegu on õpetaja isikliku arengut toetava vahendiga, mille abil saab teadvustada iseenda ja õppekorraldusega seotud teemasid, mis seostuvad koolis sooperspektiivi ja soolise võrdsuse/ebavõrdsusega. Tegu ei ole hindamise või hinnangute andmisega. Eneseanalüüs on teie enda jaoks, nii et olge vastates enda vastu aus. Ärge jääge ühegi väite üle pikalt mõtlema – liikuge loetelus kiiresti edasi. Lugege iga väide läbi ja märkige ära sobivaim vastus. Kui väide ei seostu teie töö, keskkonna või olukorraga, jätke vastamata.

Tavaliselt ma...	jah	ei
1. ... kasutan sooneutraalset keelt ja väldin tööde ja ametite sildistamist „meeste“ või „naiste“ omadeks.		
2. ... otsin õppematerjale, mis kujutavad naisi ja mehi mitmesugustes töistes ja vaba aja tegevustes.		
3. ... toetan õpilasi, kes tunnevad huvi sooliselt ebatraditsioonilise huviala või kutseala vastu.		
4. ... korraldan klassis sooteadlikkuse tõstmiseks väikesi mitteformaalseid uuringuid (nt palun õpilastel loendada, mitu korda esitavad küsimusi või saavad sõna tüdrukud / poisid; arutan õpilastega, kas ja kuidas nad tajuvad koolis võrdset / ebavõrdset kohtlemist).		
5. ... julgustan õpilasi tegema karjäärivalikuid, lähtudes oskustest, võimetest ja eesmärkidest, mitte soost.		
6. ... loon poistele ja tüdrukutele võimalusi teha probleemide lahendamisel koostööd (segarühmad).		
7. ... olen õpilastele ja kooli töötajatele eeskujuks oma mitteseksistliku käitumise ja keelekasutusega.		
8. ... nõuan, et õpilased kohtleksid üksteist võrdselt.		
9. ... kasutan õpilaste aineteadmiste hindamisel erinevaid hindamise meetodeid, nt essee, valikvastustega test, õpipäevik, fotokollaaž, kontrolltöö.		
10. ... innustan õpilasi mitte varjama oma võimeid kartuses, et nad näivad võrdluses eakaaslastega „liiga targad“.		
11. ... arendan poistes ja tüdrukutes nii kuulamis- kui rääkimisoskust.		
12. ... tegelen soostereotüüpide ja kivistunud soorollide muutmise ja saan aru, et see on jätkuv protsess.		
13. ... saan aru, et sooline ebavõrdsus koolis on ühiskondlik, mitte üksnes minu isiklik teema.		
14. ... püüan õppes kasutada tegeliku elu näiteid, millega saavad samastuda nii tüdrukud kui poisid.		
15. ... võtan vastutuse ja tegutsen aktiivselt selle nimel, et vähendada soolist ebavõrdsust meie koolis.		
16. ... ei soodusta poiste ja tüdrukute rühmadevahelist vastandavat konkurentsi.		
17. ... kui tüdruk või naine ütleb, et „ta ei saa sellega hakkama“, kuigi ei ole üldse pingutanud, siis pakun tuge, kuid ei tee tema eest ära ega lase tal alla anda.		
18. ... kui märkan, et mõni õpilane ei räägi klassis peaaegu üldse, püüan luua		

talle võimalusi enda väljendamiseks.

19. ... püüan vahetada mõtteid soolise võrdõiguslikkuse alal kolleegidega teistest koolidest ja kogukonna liikmetega (nt lapsevanemad).
20. ... teen koostööd kooli karjäärikoordinaatori või -nõustajaga, et kõik õpilased saaksid enne siduvate otsuste tegemist läbi mõelda erinevad edasiõppimise võimalused ja karjäärivalikud.
21. ... kasutan kogukonna võimalusi, et edendada klassis soolist võrdõiguslikkust (nt õppekäigud).
22. ... teen kolleegidega tunnivaatlusi.
23. ... olen lugenud materjale soostereotüüpide kohta koolis.
24. ... kuuldes, et õpilased teevad seksistlikke nalju, sekkun ja selgitan, miks neid ei sobi teha.
25. ... julgustan poisse ja tüdrukuid olema hoolivad ja hoolitsevad.
26. ... püüan teadlikult murda soostereotüüpe (nt palun tüdrukul või naiskolleegil näidata, kuidas uus spordivahend või tehnoloogiline seade töötab).
27. ... sekkun, kui naised ja mehed töötavad gruppides nii, et naised on enamasti vait, neid ignoreeritakse, nad pannakse stereotüüpsesse rolli (nt protokollija) või neid koheldakse kui alluvaid.
28. ... kutsun klassi mittetraditsiooniliste elukutsetega külalisi (naissoost insener, meessoost sotsiaaltöötaja).
29. ... kõnetan tüdrukuid tunnis sama sageli kui poisse.
30. ... tunnustan tüdrukuid ja poisse võrdselt ja samade asjade eest ning annan neile võrdselt tagasisidet.
31. ... esitan kõigi õpilaste käitumisele samasuguseid nõudmisi.
32. ... sean poistele ja tüdrukutele samaväärseid ootusi ning eeldan neilt samaväärseid õpitulemusi.

Allikas: <http://www.cod.edu/academics/ohsp/nontraditional/awareness.aspx>

Räägitakse **hoiakutest läbi karjäärivalikute prisma** („naiste ja meeste erialad“, sh õpetaja elukutse kui naiste ala, miks valitakse loodus- ja täppisteaduste erialal õpingute jätkamine?). Osalejatel palutakse osalejatel paaristööna tuua näide **oma kogemusest**, kus on õpilastega üles kerkinud karjäärivalikute teema (kas kitsas või laias kontekstis) ning lähtudes oma rollist koolis (nt klassijuhataja, ajalooõpetaja vms) kirjeldada kuidas õpetaja situatsiooni lahendas ja miks, kuidas õpetaja tagantjärei teadlikuna oleks situatsiooni soovinud lahendada ja miks, kuidas oleks olnud võimalik situatsiooni lahendada suunates õpilast raamidest välja mõtlema ning miks õpetaja seda varianti ei kasutanud?

Tuakse välja Praxise uuringu (2015)² tulemused **tudengite hinnangutest erinevate ametite prestiižile ja karjäärielistust mõjutavatest tunnustest**. Sarnast harjutust (lasta ametid järjestada) soovitatakse lasta ka koolis õpilastel teha ja siis tulemusi võrrelda – nt erinevusi klassis sees, kuid ka sugude vahel – ning kuulata põhjendusi nende valikute taga.

3.10. Sooteadlikud ja stereotüüpe vältivad töömeetodid

Osalejatel palutakse üles kirjutada edasised eesmärgid vastates alljärgnevatele küsimustele:

- ✓ **Mida** järgmisena soo-teemadel koolis ette võtan?
- ✓ **Kellega** koos või keda kaasates plaanid seda teha?
- ✓ **Millist toetust** oma tegevuses vajan?
- ✓ **Kes** saab mind toetada?

Seejärel jagatakse kirjapandut teistega, toimub arutelu.

² Vt. <http://www.praxis.ee/tood/sool6ime-hariduses/yldtutvustus/>